

Amasya İlahiyat Dergisi – Amasya Theology Journal

ISSN 2667-7326 | e-ISSN 2667-6710

Haziran / June 2022, 18: 501-533

Siyak ve Belâğî Üslupların Tefsire Etkisi (Âl-i İmrân 130. Âyet Özelinde)

Muhammed ELNECER

Dr. Öğr. Gör., Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı.

Lecturer, Gaziantep University, Faculty of Theology,
Department of Arap Dili ve Belagatı.

Gaziantep, Turkey

drmonajjar@gmail.com

orcid.org/0000-0001-7547-6079

Mustafa AKSOY

Dr. Öğr. Gör. Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Dr. Lecturer, Gaziantep University, Faculty of Theology,
Department of Arap Dili ve Belagatı.

Gaziantep, Turkey

mustafaaksoy@gantep.edu.tr

orcid.org/0000-0002-2081-172X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 14 Şubat / February 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 15 Mayıs / May 2022

Yayın Tarihi / Published: Haziran / June 2022

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 18 **Sayfa / Pages:** 501-533

Atıf / Cite as: Elnecer, Muhammed - Aksoy, Mustafa. "Siyak ve Belâğî Üslupların Tefsire Etkisi (Âl-i İmrân 130. Âyet Özelinde) [The Effect of Context and Rhetorical Manners on Interpretation of Âyahs (Based on The Sûra Âl-i İmrân, Âyah Number 130)]. *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 18 (June 2022): 501-533

502 | M. ELNECER & M. AKSOY / Siyak ve Belâğî Üslupların Tefsire Etkisi (Âl-i İmrân 130. Âyet Özelinde)
<https://doi.org/10.18498/amailad.1073102>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.
<https://dergipark.org.tr/amailad>

The Effect of Context and Rhetorical Manners on Interpretation of Âyahs (Based on The Sûra Âl-i İmrân, Âyah Number 130)

Abstract

This research aims to draw attention to the importance of context and rhetorical methods in explaining what is meant by the prohibition in the Allah's saying: "Do not consume usury doubled and multiplied; exponentially". The term "context" is derived from the word dispatch which basically means to change something concrete to something abstract.

The word *Musêveka* is most commonly used in the sense of *mutêbea* to express that camels follow each other, which means that the camels follow each other and lead each other. It refers to the word *mutabe'a* in all cases, no matter if it is used as a subjunctive or an inflection. Because the context is so critical to specify what is meant by a word and to decide between its meanings close to each other, it is commonly used as a concept by canonists, Usul-i Fiqh scholars, linguists, literators, Tafsir scholars and many other scholars of various sciences. What is meant by the word "context" in the research is all of the internal and external factors that cover a text and play a role in its understanding.

Internal factors can be listed as *Sâbik*/presumptions before the word, *lahik*/presences after the word, *halu'l-mutakallim*/state of the speaker, *halu'l-muhatab*/the state of the interlocutor, *garad*/the purpose of saying the word and the reason/reason of saying the word.

One of the external factors, on the other hand, is the reason for the descent of a verse, which is accepted as adjacent to the word in sense in order to determine the required meaning and the referring custom. For both *sabik* and *lihak*, the desired result can be obtained by looking at a few words before and after, or the sentences before and after. Just looking at words or the verses may sometimes be insufficient. In this case it is required to scrutinize the whole sura or indicate the given verse's inner relationship with the other verses. "Context" is accepted as a

touchstone in researching the signs of both words and sentences while interpreting and interpreting no matter what verse or prose piece it is.

There is no doubt that "context" has a great influence and role in explaining the verses of the Qur'an by looking at what is mentioned before and after them, and in explaining the meaning. Thanks to the "context", the main theme emerges. So context can be described as follows: "It is a meaning that encompasses and organizes the whole of a text, and at the same time does not contradict with the clue and the evidence which are determined by the nass itself." As for srempt styles and arts the words and sentence components were part of the study, as well as the role of the grammar and sentence components in order to be able to identify the maximum of the concepts, in terms of the internal and external context. The target meaning has been put.

One of the objectives of this study is to examine the choice of words by referring to the eloquent manners in the verse of interest, the ability of the selected words to give meanings that are meant and not, and to investigate whether they are compatible with other words used in the verse. As a matter of fact, manner is any form of address that allows the meaning to reach the audience. Then, it is to examine the elegance of the manner used, its diversity and the purpose and feelings it contains. In addition, the study connects the verse we mentioned with the interest verse in the chapter of al-Baqara. Again, the study made it clear that many diverted errors and distorted interpretations arose from ignorance of the context relationship and the origins of the context.

In the article, it is indicated by both types of revelation, Qur'an and Sunnah, as well as by consensus and analogic comparison (qiyâs), that loan interest is haram, and the research ends by declaring that its denial leads to the denial of an explicit command of the religion.

Keywords: Interpretation, Context, Manner, Usury, Doubled And Multiplied.

Siyak ve Belâğî Üslupların Tefsire Etkisi (Âl-i İmrân 130. Âyet Özelinde)

Öz

Araştırma, "...kat kat faiz yemeyin..."¹ âyetindeki nehiyden ne kastedildiğini anlamada siyak ve belâğî üslupların önemine dikkat çekmektedir. Siyak, sevk kelimesinden türetilmiş ve asıl anlamı somut bir şeyi soyut bir şeye nakletmek demek olan bir kavramdır. Daha çok develerin birbirlerini takip etmelerini ifade

¹ *Kur'ân Yolu Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), Âl-i İmrân 3/130.

İmrân 130. Âyet Özelinde)

etmek için mutêbea anlamında musêveka kullanılır ki anlamı sanki develer birbirlerini takip ederek birbirlerini sevk etmiş çekmiş olmaktadırlar.² Bu kelime hangi bâb ve çekime girerse girsün hepsinde de mutâbe'a'ya delalet etmektedir. Siyak kastedilen manayı belirlemede veya birbirine çok yakın iki anlamdan birini tercih etmede çok önemli olduğundan dolayı Fakihler, usûlcüler, dilciler, dil bilimciler, edebiyatçılar, tefsirciler ve daha birçok ilim dalı erbabı siyak kelimesini çokça kullanmışlardır. Araştırmada siyak kelimesiyle kastedilen şey bir metni kapsayan ve anlaşılmasında rol oynayan iç ve dış etkenlerin tamamıdır. Bunlar Sâbık/sözün evvelinde öncesinde bulunan karineler, lâhik/sözün sonrasında bulunan karineler, hâlu'l-mütellim/söyleyenin durumu, hâlu'l-muhâtab/muhatabın durumu, ğarad/sözün söylen mesindeki maksat ve sebep/sözün söylenmesinin nedeni olarak sıralanabilir. Dış etkenlerden birisi ise örf ve sözün muktezasını belirlemek için manen söze bitişik kabul edilen nüzul sebebidir. Gerek sibak ve gerekse lihak için önce ve sonradan birkaç kelimeye veya önceki ve sonraki cümlelere bakmakla istenilen sonuç elde edilebilir. Yalnızca kelimelere veya âyetlere bakmak bazen yetersiz kalabilir. Böylesi bir durum sûrenin tamamını araştırmak ve âyetler arasındaki manevi bağları anlamayı gerektirir. İşte bu noktada, amaçlanan sonucun ortaya çıkmasında âyetin veya Kur'ân'dan bir parçanın veya bir sûrenin bağlamının rolü ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, lafzın -birçok anlam ihtimali olsa da- ana temaya hizmet yolunda siyak ile hakiki anlamda bir çelişkiye düştüğüne rastlamak mümkün değildir. Siyak, hangi nazım veya nesir parçası olursa olsun tevil veya tefsir ederken gerek kelimelerin gerekse cümlelerin delaletlerini araştırmada mihenk taşı olarak kabul edilir. Kur'ân-ı Kerîm naslarını, öncesi ve sonrasında zikredilenlere bakarak açıklamada ve kastedilen manayı beyan etme hususunda hiç şüphesiz siyakın çok büyük etkisi ve rolü vardır. Siyak sayesinde ana tema ortaya çıkar. Öyleyse siyak şöyle tarif edilebilir: "Bir nassın tamamını kapsayıp düzene koyan ve aynı zamanda nasla alakası kesinleşmiş karine ve delillerle çelişmeyen bir anlamdır."

Belâğî üslup ve sanatlara gelince kavramın doğru tanımlanabilmesi için gramer kurallarının, anlamların maksadını ortaya çıkarmada üstlendiği rolü gereği kelimeler ve cümle bileşenleri de çalışmanın bir parçası olmuş, iç ve dış bağlam çerçevesinde âyetteki "kat kat" ifadesinden kastedilen manayı ortaya koymuştur. Bu çalışmanın hedeflerinden biri faiz âyetindeki belâğî üsluplara değinerek kelimelerin seçimi, seçilen kelimelerin kastedilen ve edilmeyen anlamları vermedeki kabiliyetleri ve nazımda kullanılan diğer kelimelerle ne

² Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed İbn Manzûr, "sevk", *Lisâni'l-Arab* (Beyrut: Dâr Sâdir, 1414), 10/166.

kadar uyumlu olup olmadıklarını araştırmaktır. Nitekim üslup demek verilmek istenen anlamın muhataplara ulaşmasını sağlayan herhangi bir hitap şeklidir. Daha sonra ise kullanılan üslubun zarafetine, çeşitliliğine ve içerisinde barındırmış olduğu maksat ve hislere göz atarak incelemektir. Ayrıca çalışma, zikrettiğimiz âyet ile Bakara sûresindeki faiz âyetini birbiriyle irtibatlandırmıştır. Yine çalışma, birçok sapkın hata ve bozuk yorumların, sibak-siyak ilişkisi ve bağlamın kökenlerine ilişkin cehaletten kaynaklandığını açıkça ortaya koymuştur. Makalede kredi faizlerinin haram olduğunun vahyin her iki çeşidi Kur'ân ve Sünnet ile ayrıca icma ve kıyasla da sabit olduğu zikredilmiş ve bunun inkârının dinin açık bir emrini inkâr etmek olduğu beyan edilerek araştırmaya son verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Siyak, Üslup, Faiz, Ed'âfen Mudâ'afe.

Giriş

Siyak, sevk kelimesinden türetilmiş ve “vâv” harfinin “yâ” harfine çevrilmesiyle elde edilmiş bir kavramdır. Asıl anlamı somut bir şeyi soyut bir şeye nakletmektir. Develer birbirlerini takip ettiler, derken *انْسَأَتْ* ve *تَوَاسَعَتْ* denir. *Musêveka, mutêbea* yani birbirini takip etmek demektir ki sanki develer birbirlerini sevk etmiş çekmiş olmaktadır.³ Bu kelime hangi bâb ve çekime girerse girsin hepsinde de mutâbe'a'ya delalet etmektedir. İbn Fâris (öl. 395/1004) şöyle der: *س و ق /sin, vâv ve kâf bir köktür ki o da bir şeyi sürmek, yürütmek anlamındadır. “سَأَفَهُ، يَسُوفُهُ، سَوْفًا”*: sürdü sürüyor ve sürmek denilir.”⁴ Fakihler, usûlcüler, dilciler, dil bilimciler, edebiyatçılar, tefsirciler ve daha birçok ilim dalı erbabı siyak kelimesini çokça kullanmışlardır. Bu da siyakın kastedilen manayı belirlemede veya birbirine çok yakın iki anlamdan birini tercih etmedeki önemini göstermektedir. Kavram kullanılırken sözün bağlamı anlamında “siyâku'l-*kelâm* veya *sîku'l-*kelâm* şundan dolayıdır...” denir. İbn Manzûr'un (öl. 711/1311) ifade ettiğine göre siyakın asıl anlamı Arapların mehir olarak deve ve koyun öne sürmeleri, vermeleri anlamına gelmektedir. Çünkü o zamanda sahip oldukları en yaygın mal*

³ İbn Manzûr, “sevk”, 10/166.

⁴ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî ibn Fâris, “sevk”, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdüsselâm Hârûn (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1979), 3/117.

İmrân 130. Âyet Özelinde)

deve ve koyundur.⁵ Öyleyse siyak şöyle tarif edilebilir: “Bir nassın tamamını kapsayıp düzene koyan ve aynı zamanda nasla alakası kesinleşmiş karine ve delillerle çelişmeyen bir anlamdır.”⁶ Sadece Abdülkâhir el-Cürçânî'nin (öl. 471/1078-79) söz dizimi teorisi ve dil bilgisinin anlamlarına göre konuşmanın nasıl yapılandırılacağına dayanan *Delâilu'l-İ'câz* isimli eseri bile bu konu için örnek olarak yeterlidir. Söz dizimi ise siyak ve eserinin neticesidir.

Burada siyak kelimesiyle kastedilen şey bir metni kapsayan ve anlaşılmasında rol oynayan iç ve dış etkenlerin tamamıdır. Bunları Sâbık/sözün evvelinde öncesinde bulunan karineler, *lâhik*/sözün sonrasında bulunan karineler, *hâlu'l-mütekellim*/söyleyenin durumu, *hâlu'l-muhâtab*/muhatapın durumu, *ğarad*/sözün söylenmesindeki maksat ve sebep/sözün söylenmesinin nedeni olarak sıralayabiliriz. Dış etkenler ise örf ve -her ne kadar lafzen söylenen sözden ayrılmış gibi görünse de- sözün muktezasını belirlemek için manen söze bitişik kabul edilen nüzul sebebidir. Gerek sibak ve gerekse lihak için önce ve sonradan birkaç kelimeye veya önceki ve sonraki cümlelere bakmakla istenilen sonuç elde edilebilir. Yalnızca kelimelere veya âyetlere bakmak bazen yetersiz kalabilir. Dolayısıyla bakmak, özellikle de sûrelerdeki âyet tertibinin icma' ile tevkîfî olduğu göz önünde bulundurulduğunda sûrenin tamamını araştırmak ve âyetler arasındaki manevi bağları anlamayı gerektirir. Racih görüşe göre sûrelerin tertibi de aynı şekilde tevkîfidir.⁷ Bağlamın etkisi ise amaçlanan sonuç ve iç-dış bağlamsal bağların üzerine terettüp etmiş istenilen hedeftir. Bu eser veya etki ister delilî, ister tefsirî, ister fikhî isterse de başka çeşit olsun, neticede diğerleri gibi bağlamın bir sonucu olduğundan dolayı fark etmez. İşte bu noktada, amaçlanan sonucun ortaya çıkmasında âyetin veya Kur'ân'dan bir parçanın veya bir sûrenin bağlamının rolü ortaya çıkmaktadır. Siyak Kur'ân-ı Kerîm'in i'caz yönlerinden biri olarak kabul edilir çünkü lafız, siyak sayesinde

⁵ İbn Manzûr, “sev”, 10/166.

⁶ Muhammed Ebû Zeyd, “et-Tercîh beyne delâleti's-siyâk ve sebebi'n-nuzûl”, *Mecelle Câmiatu Dimeşk* 3-4/15 (2012), 28.

⁷ Sûrelerin tertibi ihtilafî bir meseledir. İmam Kurtûbî tevkîfî olduğu görüşünü tercih etmektedir bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî vd. (Kâhire: Dârü'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1964), 1/59-60; Fehd b. Abdurrahman er-Rûmî, *Dirâsât fî ulumî'l-Kur'ân* (y.y.: 2003), 112.

sağlam temel üzerine oturmuş bir bütün olarak birbiriyle uyumlu ve birbirine bağlı bir şekilde gerçek veya mecazi dilsel anlamlarla birleşir. Asıl hedefe hizmet yolunda önceki anlamları sonraki anlamlara bağlar. Ayrıca, lafzın –birçok anlam ihtimali olsa da- ana temaya hizmet yolunda siyak ile hakiki anlamda bir çelişkiye düştüğüne rastlamak mümkün değildir. Kur’ân-ı Kerîm birçok veçhi kendisinde barındırır. Yani bir tek lafız Arapçanın kural ve kaidelerinin kabul ettiği birçok çeşitli anlamları içerebilir. Sahabilerden Hz. Ebu ed-Derdâ’nın (ra) “Sen, Kur’ânda birçok veçhin bulunduğunu görmeden kesinlikle fıkhu tastamam kavramış olamazsın.”⁸ sözü de bu dediklerimizi destekler mahiyettedir.

Bu çalışmamla kastettiğim şey faiz âyetindeki belâğî üsluplara değinerek kelimelerin seçimi, seçilen kelimelerin kastedilen ve edilmeyen anlamları vermedeki kabiliyetleri ve nazımda kullanılan diğer kelimelerle ne kadar uyumlu olup olmadıklarını araştırmaktır. Nitekim üslup, “أساليب” kelimesinin tekili olup verilmek istenen anlamın muhataplara ulaşmasını sağlayan herhangi bir hitap şeklidir. Daha sonra ise kullanılan üslubun zarafetine, çeşitliliğine ve içerisinde barındırdığı olduğu maksat ve hislere göz atarak incelemektir.

1. Âyette Geçen Kelimelerin Belâğî Yönden Analizi

“... يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا” âyet-i kerimesi, müminlere hitapta kullanılan alışlagelmiş nida ile başlamıştır. Sûre Medenî sûrelerden olup nidanın “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا: Ey iman edenler!” şeklinde başta gelmesi Medenî sûrelerin özelliklerindedir. Nida sözlükte, sesin yükselmesi ve ortaya çıkmasıdır⁹ ki hitapta “çağırıyorum” lafzının yerine geçen nida harflerinden birini kullanarak çağrılanın, çağırana doğru yönelmesini isteyen meşhur bir

⁸ Zerkeşî, bu rivâyetin İmam Ahmed’den nakledildiğini bildirir. Bk. Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Dârü'l-Ma’rife, 1391), 2/208; Süyûtî, *el-İtkân* isimli eserinde şöyle der: “İbn Sa’d ve daha başkaları bu rivâyeti Ebû'd-Derdâ’dan mevkuf olarak tahric etmişlerdir. İbn Hammâd Eyyûb’a rivâyet hakkında “bir de bakarsın ki Kur’ân’ın birçok veçhi var.” sözü, yani “Kur’ân’ın birçok veçhini görüp de yaklaşımaya korkmak mıdır?” dedim. “Evet, aynen öyle” dedi.” Bk. Celâluddîn es-Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Kâhire: el-Hey’etu'l-Mısriyye'l-Âmme li'l-Kitâb, 1974), 2/144.

⁹ Ebû'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî el-İsfahânî, *Garîbü'l-Kur’ân*, thk. Safvân Adnân Ed-Dâvudî (Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1412), 796.

İmrân 130. Âyet Özelinde)

mecazdır.¹⁰ Arapçada buna delalet eden birtakım edatlar/harfler vardır. Bu nida harflerinden biri de uzaktakini çağırma için kullanılan *ya/yâ*'dır ki Zemahşerî (öl. 538/1144) ve ona tabi olan belâgatçilerin çoğunluġına göre nida edatlarının aslı ve esası olarak kabul edilmektedir. Kur'ân onunla indirilmiş ve nidanın kullanılışı daha çok onunla yaygınlaştığından dolayı mecaz iken hakikat olmuştur. Bu hakikatten ise ikbâl mecâzî/mecazi yönelme denilen, susup kulak verilerek dinlenilmesi ve zihnin yakınında olan şeye yönelmesini istemek ortaya çıkmıştır.¹¹

“*âi*” ise nida edatı ile başında elif-lâm bulunan münada arasında bağlaçtır. Bu bağlaç mübhem bir isim olup onun gizliliğini giderecek ve açıklayacak bir şeye muhtaçtır. Dolayısıyla nida ile kastedilen şeyin açığa çıkması ve anlaşılması için mübhem isimden sonra mutlaka cins bir ismin veya cins isim yerine geçecek bir şeyin gelmesi lazımdır.¹² Bunun üzerine marife olan ve belirsiz çoğunluġu ifade eden ama belirsizliği kendisinden sonra gelen *sıla cümlesiyle giderilen ism-i mevsûl* gelmiştir. Daha sonra hitabın yalnızca müminlere yapıldığını ifade eden *sıla cümlesi* *أمْنَا* gelmiştir. Hemze, nûn ve mîm'den oluşan “*أمْنَا: e-mi-ne*” kelimesinde birbirine yakın iki esas vardır. Birincisi hiyanetin zıddı olan emanettir ki kalbin dinmesi, sükûna ermesi anlamındadır. İkinci esas ise tasdiktir.¹³ *إيمان* kelimesi *أَمَّنَ* fiilinin mastarı olup türevleri *يُؤْمِنُ، إيمان، آمنٌ* *yu'мину, îmân, mü'min'*dir. “*أَمَّنَ بِالْشَيْءِ: bir şeye iman etti*” yani kendisine bir haber getireni tasdik edip doğruluġundan emin oldu demektir.¹⁴

أَسْأَلُوا veya *صَدَّقُوا* kelimeleri yerine *آمَنُوا* kelimesinin seçilmesine gelince, iman ve islamın şer'î olarak aralarında bir mülazemet bulunsa da yapı ve kavram olarak birbirinden farklı şeylerdir.¹⁵ Şöyle ki mümin olmayan bir Müslümanın bulunmadığı gibi, Müslüman olmayan bir mümin de

¹⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/82.

¹¹ Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dârü Sahnûn, 1993), 8/66.

¹² Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), 1/61.

¹³ İbn Fâris, “*iman*”, 1/139.

¹⁴ İbn Fâris, “*iman*”, 1/135; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî el-Ezherî, “*iman*”, *Tehzîbü'l-luga*, thk. Abdüsselâm Hârûn (y.y.: el-Müessesetu'l-Mısıriyeti'l-Âmme, 1964), 15/368-370.

¹⁵ el-Ezherî, “*iman*”, 15/368-370; İbn Manzûr, “*iman*”, 327.

yoktur.¹⁶ Nitekim Cibrîl (as) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iman, islam ve ihsan nedir diye sorduğunda iman ile islamı farklı şeyler olarak zikretmiştir. Kur'ân'da آمنوا lafzının seçilmiş olması tasdikle beraber emniyet, güven ve korkunun zail olmasına işaret etmektedir.

لَا تَأْكُلُوا'daki "lâ" nehiy içindir. Özellikle şimdiki zaman ifade eden muzari fiillerin başına geçer, fiili cezm eder ve anlamı tamamıyla müstakbele çevirir. Nehiyle istenilen şey muhatabı mecbur kılarak ve ona üstünlük sağlayarak bir fiili işlemekten elini-eteğini çektirmektedir. Öyleyse şöyle diyebiliriz, bu edat ile yapılan nehy istikbale delalet eder. Allah'ın nehyettiği faiz işlemi o vakit toplumda mübah iken ilahi emir gelerek faizi yasaklamış ve ondan uzak durmayı emretmiştir.

لَا تَأْكُلُوا lafzındaki "أَكَلَ" yenilecek bir şeyi yemek anlamındadır. Bir teşbih olarak ise "ateş odunu yedi" denir. Fiilin mastarı "ekl" kelimesi yenilen şeyler için kullanıldığında أَكَلَهَا دَائِمٌ "yemişleri süreklidir"¹⁷ âyetinde olduğu gibi kâf harfi dammeli veya cezimli olarak kullanılabilir. Yine aynı lafız فُلَانٌ ذُو أَكَلٍ مِنَ الدُّنْيَا: falanca kişi dünyadan nasipdardır" cümlesinde olduğu gibi nasip anlamında kullanılır. فُلَانٌ اسْتَوْفَى أَكْلَهُ: falanca kişi nasibini bitirdi cümlesinde ise aynı lafız ölümünden kinaye olarak kullanılmıştır. Yine أَكَلَ فُلَانٌ فُلَانًا: falanca kişi falancayı yedi yani gıybetini yaptı veya أَكَلَ حَمَمَهُ onun etini yedi yani gıybetini yaptı demektir. Yine mecaza örnek olarak، أَكَلَتْ النَّارُ ateş harlandı denir ki yani ateş sanki kendi kendini yiyip bitiriyor demektir.¹⁸ Ve daha birçok şey için mecaz ve kinaye olarak kullanılır.¹⁹ İbn Fâris tüm bu anlam ve delaletleri özetleyerek şöyle der: "hemze, lâm ve kâf, dalları çok olan bir bâb olsa da kök, tek kelimedir. O da 'tenakkus' yani bir şeyin eksilmesi ve azalmasını ifade eder."²⁰

Nehiy, faiz yemek üzerine vaki olmuştur ki الرِّبَا: faiz sözlükte fazlalık, artmak ve yükselmek anlamlarına gelir. Bir şey arttığı zaman رَبَا denir. رَبَا الرَّابِيَةَ: yer yükseldi yani tümsekleşti; رَبَا الرَّجُلُ: adam tepeye çıktı;

¹⁶ Ebû İshâk Abdusseleam Burhânüddîn İbrâhîm b. İbrâhîm b. Hasen el-Lekânî, *İthâfu'l-murîd bi-cevherati't-tevhîd* (Kâhire: Matbatu's-Saâde, 1955), 60.

¹⁷ er-Ra'd 13/35.

¹⁸ Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemaşerî, *Esâsü'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 1/31.

¹⁹ İbn Fâris, "ribâ", 1/123-124.

²⁰ İbn Fâris, "ribâ", 1/122.

İmrân 130. Âyet Özelinde)

ربا فلان: falancanın nefsi kabardı. رَبْوَةٌ، رَبْوَةٌ، رَبْوَةٌ، رَبْوَةٌ: tümsek, tepe gibi hepsi de aynı anlama gelir ve yerden yüksekliği ifade eder. رَبَّيْتَهُ وَتَرَبَّيْتَهُ: onu gıdalandırdım anlamına gelir. Çünkü bir şey gıdayla takviye edildiğinde artar ve çoğalır. Bu, çocuk, bitki vb. artan ve büyüyen her şey için kullanılır.²¹ Kısaca özetleyecek olursak ribâ/faiz kavramı sözlükte az yahut çok olmasına bakılmaksızın mutlak anlamda artmayı ifade eder. Hem hayır hem de şerde kullanılabilir. Hadîs-i şerifte “ مَنْ تَصَدَّقَ بِعَدْلِ مَمْرَةٍ مِنْ كَسْبِ طَيْبٍ، وَلَا يَصْعَدُ إِلَى اللَّهِ إِلَّا الطَّيِّبُ، فَإِنَّ اللَّهَ يَتَقَبَّلُهَا بِيَمِينِهِ، ثُمَّ يُرِيهَا لِصَاحِبِهِ، كَمَا يُرِي أَحَدَكُمْ فُلُوهُ، حَتَّى تَكُونَ مِثْلَ الْجَبَلِ ”

“Kim, helâl kazancından bir hurma kadar sadaka verirse – ki Allah, helâlden başkasını kabul etmez – Allah o sadakayı kabul eder. Sonra onu dağ gibi oluncaya kadar, herhangi birinizin tayını büyüttüğü gibi, sahibi adına ihtimamla büyütür.”²²

Âyeti Kerîme de bu anlam üzerine hamledilerek “*kat kat artan o faiz fazlalığını yemeyiniz!*” şeklinde anlaşılır. Nitekim çalışmamızda verilecek anlam da budur. Ribâ/faiz kavramının şer’î anlamı ise: şer’in haram kıldığı ve yalnızca bazı şeylere has olmak kaydıyla bir şeylerin karşılıklı olarak artması, bir şeylerin tecil ve tehir edilmesi” demektir.²³ İmam Taberî şöyle der:

“Mali kat be kat attırdığı için tefeciye “murbî” denir. O, alacaklısındaki vakti gelmiş borcunun ödeme vaktini tehir ve tecil eder ve karşılığında alacağını artırır ve çoğaltır. Böylelikle borçlunun borcunu ödeyeceği zaman uzamış ve bu zamana karşılık alacaklının da alacağı artmış olurdu.”²⁴

Âyette ribâ: أَعْزَابًا مُضَاعَفَةً: kat kat kaydıyla zikredilmiştir. Her iki lafız da فاضل/دâd, ayn ve fâ harflerinden müteşekkil birbirine zıt iki esasa

²¹ İbn Fâris, “ribâ”, 2/483; Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, “er-Ribâ”, es-Sihâh, thk. Ahmed Abdulğafur Attâr (Beyrut: Dârü'l-İlm Li'l-Melâyi'n, 1987); Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdulkadir er-Râzî, *Muhtâru's-sihâh*, thk. Muhammed Hâtır (Beyrut: y.y. 1995), 117.

²² Ebû Hüreyre'den rivâyet edilen bu Hadîs-i şerif Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği hadislerden olup lafzı Buhârî'ye aittir. Bk. Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Mustafa Dibel-Buğâ (Beyrut: Dâr İbn Kesîr, 1407), “Tevhîd” 23 (No. 7430); Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî (y.y.: Dârü İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, t.y.), “Zekât”, 1014.

²³ Bazı kısaltmalarla Bk. Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *Keşşâfu'l-knâ' 'an metni'l-iknâ'* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.), 3/25.

²⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (y.y.: Müessesetu'r-Risâle, 1420), 6/7.

delalet eder ki bunlardan birincisi kuvvetin tersi olan zayıflık; diğeri ise bir şeyin aynen bir misli artması demektir²⁵ ki âyette kastedilen mana da budur. Birincisi اَضْعَفُ اَضْعَافُ zayıflattı fiilinin mastar ismidir. İkincisi ise ضَاعَفَ fiilin kıyasi mastarı veya *ismi mefulüdü* ki anlamı “bir şeyin aslının artarak iki katı veya daha fazla olmasıdır.”²⁶

وَاتَّقُوا kelimesinin sülâsî kök fiili وَفَى, bir şeyi, bir şeyden başka bir şeyle engellemek anlamına gelmektedir. Vikāye, bir şeyi koruyandır. Herhangi bir şeyi koruyup zarardan engellediğinde “وَفَيْتُ الشَّيْءَ وَأَقِيهَ” bir şeyi korudum ve koruyorum” denir. اَتَّقِ اللَّهَ yani O’nunla senin aranda bir koruyucu yap, anlamındadır. Hadîs-i şerifte Peygamber’imiz (s.a.v.) “اتَّقُوا اَتَّقُوا كُنَّا إِذَا احْمَرَ الْبَأْسُ اَتَّقَيْنَا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: *bir hurma parçası ile dahi olsa kendinizi ateşten koruyunuz!*” derken sanki kendinizle ateş arasına hurmayı koruyucu olarak koyun demek istemektedir. Yine başka bir hadîs-i şerifte “كُنَّا إِذَا احْمَرَ الْبَأْسُ اَتَّقَيْنَا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: *savaş kızıştığında Allah Rasulu’nu (s.a.v.) önümüzdeki düşmana karşı siper eder düşmanı O’nunla karşımuza alır ve onun arkasında korunurduk.*”²⁷ buyurulmaktadır.

“الله: Allah” lafzı hak mabuda delalet eden özel bir isimdir. Öyle ki, tüm esma ve sıfatlarını içine alır ve O’ndan başkasına kullanılmaz. Mahlûkattan hiçbir kimse de bu isimle isimlenmeye cesaret edememiştir.²⁸

لَعَلَّكُمْ edatının manalarından en meşhuru bir şey ummak ve şefkat beklemektir.²⁹ Eğer olması beklenen muhtemel şey sevilen, istenilen bir şey ise buna *teraccî* denir. Örneğin لَعَلَّ الْحَبِيبَ وَاَصِلَ/umulur ki sevgili ulaşmıştır. Eğer olması beklenen muhtemel şey kerih görülen ve istenmeyen bir şey ise buna da *işfâk* denir. Örneğin لَعَلَّ الرَّقِيبَ حَاصِلَ/umulur ki beklenen olur. لعل edatının bir özelliği de olması mümkün olan şeyler için kullanılmasıdır. Ama bazen az da olsa siyaktan anlaşılan bir nükteye

²⁵ İbn Fâris, “da’f”, 3/362.

²⁶ Bu tarif el-Halîlu’l-Ferâhidî’ye aittir. Bk. Cevherî, “Daufe”, *Sihâh*, 4/139.

²⁷ İbn Fâris, “vekâ”, 16/131; Cevherî, “vekâ”, *Sihâh*, 2/636; İbn Manzûr, “vekâ”, 15/401.

²⁸ Rivâyete göre Sibeveyh rüyada görülmüş ve kendisine “Allah sana karşı ne muamelede bulundu?” diye sorulmuş. Sibeveyh’de “O’nun ismini marifelerin en muarrafi kıldığım için beni hayra gark etti” diye cevap vermiştir. Bk. Ahmed b. Yûsuf b. Abdiddâim es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürü’l-masûn fi ulûmi’l-kitâbi’l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed El-Harrât (Dimeşk: Dârü’l-Kalem, t.y.), 1/24.

²⁹ Sibeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Mhammed Harun (Beyrut: Dârü’l-Ceyl, t.y.), 4/233.

İmrân 130. Âyet Özelinde)

binaen, olması müstahil olan şeyler içinde kullanılmaktadır. Firavun'un "لَعَلِّيْ أُنَبِّئُكَ الْأَسْبَابَ": *belki ben (göklerin) yollarına ulaşabilirim.*"³⁰ demesi gibi.³¹ Tabii olması ve meydana gelmesi mümkün olmayan bir şeyin beklentisi içerisine girme meselesi Allah Teâlâ'nın ilmi her şeyi kapsadığından dolayı O'nun hakkında böyle bir şey düşünmek muhaldir. Dolayısıyla Sîbeveyhi (öl. 180/796) ve muhakkik ulamanın görüşüne göre kullanılan bu edatların hepsi de muhatabın durumuna göre ya teraccî veyahut işfâk içindir. Her ikisi de muhataplarla alakalıdır. Çünkü asıl olan, kelimeyi hakiki anlamından tamamen çıkarmamaktır. Dolayısıyla لعل edatı belki de bizlerin her şeyi Allah'tan umarak teraccî ve işfakta bulunmamızı sağlamak ve bunun için yapılan bir teşviktir.³²

"تفْلِحُونَ: *felaha erersiniz...*" felâh kelimesi birçok anlama gelmektedir. حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ derken bir şeyi kazanmak ve kurtuluşa ermek anlamında kullanılır. Yine, ebedî hayatı kazandıklarından dolayı cennet ehli için مُفْلِحُونَ kullanılır. Aynı şekilde Câhiliye devri'nde boşamalarda kullanılan bir lafız olarak اسْتَفْلِحِي بِأَمْرِكَ yani "boşan ve kurtul!" aynı anlamda kullanılmıştır. Bunun yanı sıra felâh, bekâ yani varlığı kalıcı, sahur, yarmak ve kesmek veya ekip biçmek anlamlarında da kullanılmıştır. Dolayısıyla şöyle demek mümkündür: Felâhın iki temel anlamı vardır. Birincisi yarmak, kesmek; diğeri ise kazanmak ve ebedî olmaktır.³³ Bu âyette birini diğere vesile kılarak her iki anlamı da birleştirmek için engel görünmemektedir. Nitekim kim kazanmak isterse o yönde kendisine bir yol açar.

2. Âyetin Delaletini Belirlemede Siyakın Rolü

Âyeti açık ve net bir şekilde anlamak için âyetin, sûrenin genel anlamı ile olan münasebetine ve sibak-lihak ilişkisi içerisinde öncesi ve

³⁰ el-Mü'min 40/36.

³¹ Bk. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh, *Muğni'l-lebîb an kutubi'l-eârîb*, thk. Mâzin el-Mübârek (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1985), 1/379.

³² Hasan b. Kâsım el-Mısrî'l-Mâlikî el-Murâdî, *el-Cinâ'd-dânîfi hurûfi'l-meânî*, thk. Fahrüddîn Kabâve-Muhammed Nedîm Fâdıl (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 580; İbn Yaîş, Ebû'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, *Şerhu'l-Mufassal*, ed. İmîl Bedî' Yâ'kûb (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 4/569; İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib, *el-Muharrarü'l-vecîz*, thk. Abdüsselâm Abduşşâfi Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422), 1/105.

³³ İbn Fâris, "felâh", 4/450.

sonrası ile olan münasebetine, daha sonra ise sebab-i nüzul ve muktazâ-i hâline göz atmak gerekir. Âyet Medenî sûrelerden Âl-i İmrân sûresinin 130. âyetidir. Sûre, hicretin ikinci yılında, diğer bir görüşe göre üçüncü yılında inmiştir. Aslında her iki görüşü de cemetmek mümkündür. Şöyle ki, Bakara sûresinden sonra sûrenin başından Negrân heyetinden bahseden yere kadar olan kısım hicri ikinci yılda; sûrenin sonuna kadar olan diğer geri kalan kısım ise Enfâl sûresinden sonra hicri üçüncü yılda inmiştir. Sûrede Bedir ve Uhud gazvelerinin zikredilmesi de bunu teyit etmektedir.³⁴

2.1. Sûrenin Genel Anlamı (Ana Tema)

Âl-i İmrân, Zehraveyn olarak bilinen iki sûrenin ikincisidir. Birincisi olan Bakara sûresindeki konuların orijinalliği ve sûresinin sonunda zikredilen Peygamber (s.a.v.) ve müminlerin Rab'lerine ettikleri dua âyetleriyle sûrenin güzel bir şekilde sona ermesi gibi çok sıkı ve yakın bağlar bu iki sûreyi birbirine âdeta perçinlemektedir.

Âl-i İmrân sûresi, Hakk'ı ve doğru yolu bilen, Hakk'ı tanıdıktan sonra ona tabi olup, iç alemde beşerî nefsin her türlü şehvet ve aldatmalarına karşı; dış alemde ise doğru yoldan saptırabilecek her türlü fikir ve etkenlerin karşısında sebat ederek iyilik ve beşerî kemâlâtın zirvesine çıkan örnek bir toplum yapısını tamamlamak için 200 âyetle bizlere gelmiştir. Allah indinde din yalnızca İslam'dır; başkası olamaz.³⁵

Şöyle demek de mümkündür: Sûredeki genel maksat, diğer sûrelerde de olduğu gibi her iki çeşidiyle sebat etmeyi teşvik etmektir. Hıristiyanlardan Negrân heyetiyle olan diyalogda olduğu gibi 1-120 âyetler arasında dış fikirler karşısında fikrî sebat ve Uhud gazvesi örneğinde olduğu gibi 121'den sûrenin son âyeti 200 kadar da Müslüman toplumun iç dinamiklerini güçlendirip sağlamlaştıran teşri'î ve ahlaki sebatır.

2.2. Faiz Âyetinin Bulunduğu Paragrafın Öncesi ve Sonrasıyla Olan Bağlamı

“Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz. Kâfirler için hazırlanmış bulunan ateşten sakının! Allah'a ve Resûl'üne itaat edin ki rahmete kavuşturulasınız. Rabbinizin

³⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 3/144.

³⁵ Bazı tasarruflarla Bk. <https://kalemdayeb.com/safahat/item/8943>, erişim tr: 15.03.2021.

İmrân 130. Âyet Özelinde)

bağışına ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun! O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever. Yine onlar ki, bir kötülük yaptıklarında, ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe-istiğfar ederler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki! Bir de onlar, işledikleri kötülüklerde, bile bile ısrar etmezler. İşte onların mükâfatı, Rableri tarafından bağışlanma ve altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlerdir. Böyle amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir!"³⁶

Bazı paragraflar vardır ki siyak bağlamında öncesi ve sonrasıyla olan alaka ve münasebet çok açık bir şekilde kendini gösterirken bazı yerler de vardır ki gizli ve pusludur. Kur'ân-ı Kerim'de birbiriyle alakasız ve bağlantısız gibi görünen bu gibi kesitler çoktur. Bunlardan biri de işte bu kesittir. Az önce yukarıda verdiğimiz âyetler daha öncesindeki Uhud gazvesinden bahseden âyetlerin zikredildiği esnada gelecek nesillerin menfaati gözetilerek, birtakım atıflarla ve düzenli bir şekilde istitrâdî olarak zikredilmiştir. ... وَإِذْ عَدُوَّتْ “Hani sen sabah erkenden ayrıldığında ...”³⁷ âyeti Uhud gazvesinden bahsetmeye başladıktan sonra bir minnettarlık meselesi olarak Bedir gazvesine işaret ederek tekrar Uhud gazvesine dönmüş ve “يَبْتَغِ طَرَفًا: inkar edenlerden bir kısmını helak etsin diye...”³⁸ diye devam etmiştir. Âyetlerden bu kesit iki farklı tabloyu bir arada karşı karşıya getirip bir şeyi zıddıyla beraber çok açık ve net bir şekilde ortaya koyup göstermek, aynı şekilde faiz ve infak tablolarını da birbirine bağlayarak insanın iç âleminde bu mananın tam anlamıyla yerleşmesini sağlamak içindir.

Farklı olmakla beraber her iki tarafı aynı hedefte -mal artırma- bir araya getirmektedir. Ayrıca bu esnada “Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz. Kâfirler için hazırlanmış bulunan ateşten sakının!”³⁹ buyurarak müminlerin faiz yiyenlerine karşı yapılan hitapta onları, kâfirlerden helak olanların düştükleri derekelere götüren şeyler hususunda ısrarcı olmalarını engellemek için nehiy ve Allah'a karşı gelme ve ateşten sakınma hususunda emirle yetinmiştir. Daha sonra 132. âyetten 136. âyete kadar

³⁶ Âl-i İmrân 3/130-136.

³⁷ Âl-i İmrân 3/121.

³⁸ Âl-i İmrân 3/127.

³⁹ Âl-i İmrân 3/130-131.

infak eden müttakiler tablosunda *itnâb* yapılmıştır. Bu kesit bu şekilde bittikten sonra müminleri kucaklamak amacıyla müminlere veya kafirleri tehdit, ikaz ve uyarmak için kafirlere hitap etmek üzere; “Sizden önce nice (milletler hakkında) ilâhî kanunlar gelip geçmiştir. Onun için, yeryüzünde gezin dolaşın da (Allah’ın âyetlerini) yalan sayanların âkabeti ne olmuş, görün!”⁴⁰ âyetiyle tekrar Uhud gazvesi mevzuuna dönülmüştür. Hiç şüphesiz bu âyetler kesitinin hedefi sûrenin genel hedefi, içerisinde derç edilmiştir. O da Hakk üzere sebat etmek ve küçük olsun büyük olsun Allah’ın emirlerine karşı gelinerek yapılan her türlü isyanın gerek hemen gerekse gelecekte Allah’ın cezasını gerektiren bir sebep olduğudur. Ayrıca, emirlere sarılıp menhiyatı terk ederek itaat etmek ise dünya ve ahirette felâh ve kurtuluşa ermeye sebep olduğunu beyan etmektir. Öyleyse kulun üzerine düşen görev Hak üzere sebat etmesi ve nefsine muhalefet edip onunla cihat ederek karşısına çıkan engelleri aşmasından başka bir şey değildir. Hayrın hepsi ve her türlü hüç şüphesiz zorluklarla çevrelenmiş olsa da Allah’ın yolunda gitmektir.

2.3. Öncesi ve Sonrasıyla Âyetin Siyak Bağlamı

Paragrafın siyakı bağlamında ne söylendiyse âyetin siyak bağlamı için de aynısı geçerlidir. Önceki âyetin siyakında Allah’ın her şeyi kapsayan; hiçbir şeyi dışarıda bırakmayan geniş mülkü, O’nun, mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunduğu ve buna karşı koyacak hiçbir gücün bulunmadığı, kullarına mağfiret etmesi O’nun lütfundan; asileri cezalandırması ise adaletinden olduğu açıklanmaktadır. Hemen akabinde ise “Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁴¹ diyerek fazilet ve kerem yönü tercih edilmiştir. Bu âyet-i kerîme ise Peygamber’in (s.a.v.) Uhud günü müşrikler tarafından sağ alt çenesindeki rabâiyye⁴² dişleri kırılıp, mübarek yanağı yaralanınca “Peygamberleri onları Allah’a çağırırken onlar peygamberlerinin yüzünü yaralayıp dişlerini kırıyorlar. Böylesi bir kavim nasıl iflah olur ki!” diyerek müşriklere beddua etmek istemiş ve bunun üzerine Allah Teâlâ “Ki bu işte senin yapacağın bir şey yoktur yahut (müslüman olsunlar da) teobelerini kabul etsin, ya da (ısrar ederlerse) onlara azap etsin diye (Allah

⁴⁰ Âl-i İmrân 3/137.

⁴¹ Âl-i İmrân 3/129.

⁴² Ön dişler ile azı dişlerinin arasında kalan dişlerdir.

516 | M. ELNECER & M. AKSOY / Siyak ve Belâğî Üslupların Tefsire Etkisi (Âl-i İmrân 130. Âyet Özelinde)

Bedir'de size yardım etti). Çünkü onlar zalimdirler."⁴³ âyetini indirmiştir.⁴⁴ Hikmetleri çoğu zaman beşer için gizli olsa da mutlak tasarruf Allah'ındır. Daha sonra faiz âyeti inmiştir. Biraz araştırıp âyetin siyak bağlamına göz atıldığında bu âyetin Uhud gazvesi esnasında zikredilmesinin birçok gerekçesinin olduğu görülebilir. Bunlardan:

1-Allah'ın müminlere yardım etmesi ve Melekleri onların imdadına yetiştirmesindeki sebeplerden biri onların, Allah'a yardım etmesidir. Allah'a yardım etmenin yolu ise O'na itaat ederek amel etmek ve masiyetlerden uzak durmaktır. Bunun tersi ise hayal kırıklığı ve kaybetmeye sebeptir. Okçuların emre muhalefet etmeleri, istenilen ve umulan zaferin gerçekleşmemesine sebebiyet vermiştir. Hâl böyleyken Allah'a ve Rasülü'ne savaş ilanı olan bir masiyetin işlenmesi nasıldır, nelere sebebiyet verir? Allah'a ve Rasülü'ne savaş açan hiç şüphesiz mağluptur, yenilmiştir.

2-Bir önceki sebeple kesişen bir sebep de Uhud Savaşı'nda zaferin gerçekleşmemesine sebep bazı okçuların meşru olmayan yoldan fazla mal elde etme tamahkârlığında bulunmalarındır. Ganimet, fazla maldır. Faizde de gayri meşru yoldan fazla mal elde etme hırs ve tamahkârlığı vardır.⁴⁵

3-Âyette bulunan diğer bir ortak nokta ise Uhud gazvesinde sahabilerin maruz kaldığı zorluklar, 70 sahabinin şehit edilmesi ve Allah Rasülü'nün dışının kırılıp yanağından yaralanması az sayıda bazı okçuların emre muhalefetleri sebebiyle meydana gelmiş; bela ve musibet nasıl ki herkesi içine almışsa faizde de durum aynen böyledir. Dolayısıyla ey Müminler! Uhud gazvesinde meydana gelen durum gibi bir durumla karşılaşmaktan sakınınız! Faizin zararı yalnızca faiz yiyenle sınırlı kalmaz. Bilakis onun zararı tüm toplumu sarar. Her zaman için bela umumi; rahmet ise hususidir.

4- Bir dış etken ise bu âyetin zikredilmesinin sebebini şöyle açıklar:

⁴³ Âl-i İmrân 3/128.

⁴⁴ Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği hadîs-i şeriflerdendir. Lafzı Müslim'e ait olup Hz. Enes'den rivâyet edilmiştir. Bk. Müslim, "Uhud Gazvesi", 1791; Buhârî ise Hz. Enes ve Hz. Ebû Talha'dan rivâyet etmiştir. Bk. Buhârî, *İ'tisâm bi'l-Kitâb ve's-Sünne* 17 (No. 7346).

⁴⁵ Bazı tasarruflarla. Bk. Muhammed Mütvellî eş-Şa'râvî, *Tefsîrîü's-Şa'râvî* (Kâhire: Metâbi' Ahbâri'l-Yevm, t.y.), 3/1747-1755.

“Ebû Hürayra’nın (ra) rivâyet ettiğine göre Amr b. Akyâş’ın (ra) cahiliyye dönemi’nden faiz olarak alacağı vardı. Bundan dolayı da alacağını almadan Müslüman olmayı kerih görüyor, istemiyordu. Uhud günü idi, geldi ve “nerde benim amcaoğullarım” dedi. “Uhud’da.” dediler. “Falanca nerde?” dedi. “Uhud’da.” dediler. “Falanca nerde?” dedi. “Uhud’da.” dediler. Bunun üzerine savaş elbisesini giyip atna bindi ve onlara doğru yola çıktı. Müslümanlar onu görünce *إِنَّكَ عَنَّا يَا عَمْرُو*: Ey Amr! Bizden uzak dur!” dediler. O da: “ben artık iman ettim.” dedi ve yaralanıncaya kadar savaştı. Savaş meydanından yaralı olarak ailesine taşındı. Daha sonra Sa’d b. Mu’âz onun ziyaretine geldi ve kız kardeşine gelerek “ona bir sor bakalım. Kavmine olan hamîyyetinden mi, onlar için öfkelenmişinden mi yoksa Allah için öfkelenmişinden mi?” dedi. Amr b. Akyâş da “Bilakis, Allah ve Rasulu için öfkeden dolaydır” dedi ve hemen oracıkta öldü. Cennete girdi. Allah için bir namaz dahi kılmamıştı.”⁴⁶

Hafız İbn Hacer el-Askalânî (öl. 852/1449) şöyle der:

“Uhud kıssası anlatılırken tam orta yerinde faiz âyetinin zikredilmesinin münasebeti nedir acaba? diye araştırıyordum. Tâ ki bu hadîs-i şerîfe rastlayıncaya kadar. Sanki âyet bu olay için inmişti. Faizi terk edip cihada çıkmış ve şehit düşmüştü veya mirasçıları onun faizden alacağını borçlulardan talep etmişler de bu âyeti Kerîme’yle bundan nehyedilmişlerdi.”⁴⁷

İşte bu alaka ve münasebet İbn Hacer’in az önce sarf ettiği sözünü haklı çıkarmaktadır. Uhud gazvesiyle faiz âyetinin münasebeti ya zamansal bir teselsül dâhilinde olay bittikten sonradır. Daha sonra savaşın izlerini saran âyetler inmiştir ki savaşın izleri hiç şüphesiz uzun bir zaman devam etmiştir. Bundan dolayı geçen paragraftan sonraya konulmuştur. Yahut çok açık ve net bir şekilde ikinci şıkla açıklanabilir.⁴⁸

Âyetin sonrasına gelince şüphesiz “Kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının!”⁴⁹ âyeti ve bu âyete atfedilen sonrasındaki âyetler, aynen “Allah’tan sakınınız!” cümlesinde olduğu gibi, “Ey iman edenler!...”

⁴⁶ Bk. Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk Es-Sicistânî el-Ezdî, “cihad”, *Sünen Ebi Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye-t.y.), 3/20 (2537).

⁴⁷ İbn Hacer el-Askalânî Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *el-Ucâb fi beyânî’l-esbâb*, thk. Abdulhakim Muhammed el-Enîs (y.y.: Dâr İbni’l-Cevzî t.y.), 2/753.

⁴⁸ Muhakkikin yaptığı açıklamalardan bk. Askalânî, *el-Ucâb*, thk. Abdulhakim Muhammed el-Enîs, 2/753.

⁴⁹ Âl-i İmrân 3/131.

âyetindeki nida ile bağlantılı ve “Faiz yemeyiniz!” âyetindeki nehye matuftur. Nitekim bu cümle faizle muameleye ısrarla devam etmenin zamanla Allah’ın, faizden haram kıldığı şeyi helal saymaya götüreceğinden dolayı kişinin dinden çıkmasına yol açacağını beyan eder. Aynı şekilde diğer bir açıdan Allah’tan sakınmanın nasıl olacağını da açıklar ki o da cehennem ateşini gerektiren şeylerden uzak durmaktır.

3. “Kat Kat” Âyetindeki Manayı Muradın Belirlenmesinde Siyakın Rolü

Bu bölüm, öncesi ve sonrası açısından veya dış etkenler olarak gerek luğavî gerek belâğî veya tefsir ve fıkıh bakımından siyakın/bağlamın üstlendiği rolü ele almaktadır.

3.1. “Câhiliye Faizi” Kavramı ve Çeşitleri

âyetinden kastedilen mana-yı muradın belirlenmesinde siyakın rolü meselesine girmeden önce Kur’ân-ı Kerîm’in indiriliş sürecinde var olan ve kendisiyle muamelede bulunulan “faiz”den ne kastedildiğini açıklamamız gerekmektedir. Faiz geçmiş şeriatlarda da haram kılınmıştır.⁵⁰ Câhiliye Araplarının faizin haram olduğunu bilmeleri ya Hz. İbrahim’in (as) şeriatından kalan bilgiler vasıtasıyla olmuş ya da Arapların düzenledikleri yaz ve kış ticaret kervanları sebebiyle Yahudilerle ticaret ve alış-veriş yaparak onlarla karışık iç içe olmalarından dolayıdır. Arapların faizin hükmünü bildiklerine dair delil Taberî’nin (öl. 310/923) rivâyet ettiği şu hadistir. Kâbe’nin binasının yenilenmesi esnasında şeriflik/tanık ve danışmanlık yapan Ebû Vehb el-Mahzûmî “Ey Kureyş topluluğu! Sakın ola, Kâbenin binasına temiz olmayan hiçbir şey karıştırmayın! Ne fuhuş karşılığı alınan ücret ne faizle yapılmış bir alış-veriş ne de herhangi bir kimseden zulmen alınan bir şey!”⁵¹

Okuyucunun faizin ne kadar tehlikeli bir şey olduğunu bilmesi açısından neyle bir tutulduğuna bakması yeterli olacaktır.

⁵⁰ Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ Ebû Zehre, *Tahrîmu’r-ribâ tanzim İktisâdî* (Cidde: ed-Dârü’s-Su’ûdiyye Li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 1985), 21-23.

⁵¹ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Târihu’t-Taberî* (Beyrut: Dârü’t-Türâs, 1387), 2/287; Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam fi târihi’l-ümem ve’l-mülûk*, thk. Muhammed Atâ-Mustafa Atâ (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1992), 2/324; Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Sellâme (y.y.: Dâr Tayyibe, 1999), 1/437.

Câhiliye faizinin birden fazla çeşidi vardır. Bunlar:

1- Ribâ'n-nesîe/gecikme faizi. İmam Taberî şöyle der:

Onların Câhiliye'de yedikleri faiz bu çeşittendi. Bir adamın başka birinden ileri bir tarihe ertelenmiş alacağı olur ve ödeme tarihi geldiğinde borcunu isterdi. Borçlu da "bana biraz daha zaman tanı, mühlet ver buna karşın alacağımı artırayım" derdi ve bunun üzerine anlaşılırdı. İşte "kat kat faiz" budur ve Allah bunu onlara İslam'a girmeleriyle haram kılmıştır. Daha sonra İbn Zeyd'den naklederek İbn Zeyd'in babasının şöyle dediğini rivâyet eder: "cahiliyyede faiz, malın kendisinde ve yaşta ikiye katlamalı bir şekildeydi."⁵²

Başka bir yerde ise Katâde'den naklederek;

"Cahiliyye faizi şöyleydi. Bir adam, ödemesi ileri bir tarihte olmak üzere bir şey satar, ödeme zamanı geldiğinde vereceğinin yanında borcunu ödeyecek bir şey bulunmazsa alacaklı, alacağını artırır ve ödeme zamanını ertelerdi." der.⁵³

Borçta veya kredide faiz mekanizmasının işleyişi ya baştan itibaren aralarında mutabık kalınan bir artışı kabul ederek ya da borcu ödeme zamanı geldiğinde "ödüyor musun yoksa faizlendiriyor musun?" kalıplarıyla veya "bana biraz daha mühlet tanı, karşılığında alacağımı artırayım" şeklinde gerçekleşmektedir. Alış-verişte faizin işleyişi ise ödeme zamanı geldiğinde yukarıda geçen söz kalıplarıyla gerçekleşmekteydi. Öyleyse Cahiliyye faizi şu üç şekilde meydana gelmektedir. Bir emtianın zamanında ödenmediği takdirde fiyatının artışıyla satışı veya aynı şekilde bir borcun zamanında ödenmediği takdirde mutabık kalınan bir farkla ödemenin tehir edilmesi veyahut da akdin başında anlaşılacak artan borç şeklindedir.

2-Fazlalık faizi: Belirli bir cins malın başka bir cins mal ile ertelenmiş veya bir tanesinde fazlalık koşuluyla anında satışıdır. Bu da yine o zamanda çokça teamülde olan Cahiliyye faizlerindedir.⁵⁴ Ancak

⁵² Malın katlanarak fazlaşması 100'ün 200 olması demektir. Eğer ödeme zamanı borçlunun 200'ü yoksa 400'e katlanıyordu ve bu borcunu ödeyinceye kadar her sene bu şekilde devam ediyordu. Yaşta katlanan faiz ise ödeme zamanı geldiğinde bir bir üst yaşın talep edilmesiyle oluyordu. Şöyle ki, ilk sene deve olarak bintu mahâd olan borç ikinci seneye kaldığında bintu lebûn oluyor, sonraki sene hıkkâ, sonraki sene cezea, sonraki sene rubâiyye ve bu şekilde artarak devam ediyordu. Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7/204-208.

⁵³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 6/8.

⁵⁴ Ali Bardakoğlu vd. *İlmihal İslâm ve Toplum* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 2/415.

520 | M. ELNECER & M. AKSOY / Siyak ve Belâğî Üslupların Tefsire Etkisi (Âl-i İmrân 130. Âyet Özelinde)

bu çeşit faizin zararı gecikme faizinkinden daha az olduğundan dolayı hükmü de bazı sahabelerce bilinmemiş ve bu sebepten dolayı Peygamber'in (s.a.v.) Medine'ye teşriflerinden sonra da bu çeşit faizle alış-veriş yapmaya devam etmişlerdir. Fakat Peygamber (s.a.v.) durumu öğrenince onların bu yaptıklarını kabul etmeyerek reddetmiş, onun faiz olduğunu beyan ederek o faizi yasaklamış ve bu yolla kazanılan malların geri iade edilmesini emretmiştir. Sahihayn'da nakledildiği üzere;

"Hz. Bilal (ra.) Rasûlullah'a (s.a.v.) bernî hurması –Medine'nin iyi cins bir hurma çeşidi- getirmişti. Peygamber (s.a.v.) Bilal'e "Bu nereden?" diye sordu. Bilal de (ra): "yanımda biraz âdi hurma vardı. Rasûlullah'ın (s.a.v.) yemesi için ondan iki ölçek vererek bundan bir ölçek satın aldım" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): "Eyvaaaah! Bu faizin ta kendisi, bu faizin ta kendisidir. Sakın öyle yapma. Şâyet iyi hurma satın almak istersen önce elindekini ayrıca sat. Sonra onun parasıyla iyi hurmayı satın al!" buyurmuştur.⁵⁵

Demek ki malda fazlalık anlamına gelen Câhiliye faizi yalnızca bir çeşitle sınırlı değildir.⁵⁶

3.2. İslam'da Katlanan Faizin Belirlenmesinde Siyakın Rolü

Tefsir ilminin muteber kurallarından biri de Allah kelamının anlamlarını Kur'ân üslubunun genel kullanımına hamletmek ve ondan sapmaktansa onu alışlagelmiş şekliyle kullanmanın daha evla olmasıdır. Bu baktan olmak üzere: Eğer sebebi nüzul açık ve sahih bir şekilde sabit olmuşsa bu tefsir vecihlerinden sebebi nüzûla uygun olanı tercih sebebidir. Âyetin iç bağlamı bizleri "أضعافاً مضاعفة": kat kat artan" kelimeleri üzerinde durmaya çağırmaktadır. Bu kelimeler, cümle tüm öğelerini alıp tamamlandıktan sonra bir kayıt olarak gelmiştir. Faizin kat kat artırılmış olanının yenilmesinden nehy edilmenin sırrını anlamak için, zaman ve mekân bakımından kendileriyle mutabık olan bazı üsluplara, yani dil bilimsel anlamı dikkate alarak Mekî âyetlerden değil Medenî âyetlerden bahsetmek gerekir. Örneğin hiçbir akliselim kişi "Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye, namuslu kalmak isteyen câriyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları zor altında bırakırsa, bilinmelidir ki zorlanmalarından sonra Allah (onlar için) çok bağışlayıcı ve merhametlidir."⁵⁷ âyetine bakıp da

⁵⁵ Buhârî, "Vekâle", 11 (No. 2312); Müslim "Buyû", 1594.

⁵⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/356; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr* (Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 1413), 1/339.

⁵⁷ en-Nûr 24/33.

“eğer namuslu kalmak istemiyorsa fuhuş ona serbesttir” diyemez. Burada kaydın kavramsal bir karşılığı yoktur. Yalnızca genel kullanıma ve sebebi nüzule uygun olarak gelmiştir.⁵⁸ Yine Allah Teâlâ ayların sayısının kendi indinde kaç olduğunu ve haram aylarda zulmün haram kılındığını beyan sadedinde “Doğrusu Allah’a göre ayların sayısı, Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısına uygun olarak on ikidir; bunlardan dördü haram aylardır. İşte doğru olan hesap budur. O aylarda kendinize zulmetmeyin, müşrikler sizinle topyekûn savaştıkları gibi siz de onlarla topyekûn savaşın. Bilin ki Allah buyruklarına karşı gelmekten sakımanlarla beraberdir.”⁵⁹ âyetini indirmiştir. Hiç kimse âyeti okuyup da mefhûmu’l-muhâlefeye binaen haram aylar haricinde zulüm caizdir dememiştir. Buradaki kayıt Arapların genel hâli üzerine yani haram aylarda savaşı helal addettiklerinden dolayı zikredilmiştir. Aynı şeyler “أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً: kat kat artan” kaydı için de geçerlidir. Bu kayıt, Kur’ânın indirildiği vakitte gerçeği ortaya çıkaran bir kayıttır.⁶⁰ İster Amr b. Akyaş için söylenmiş olsun isterse genel nüfus için söylenmiş olsun fark etmez. Neticede o da bu şekilde faizle muamelede bulunan bir toplunun bir ferdidir.⁶¹

Diğer başka bir husus ise Kurân-ı Kerîm’in Câhiliye devri’nde yerleşmiş âdetleri haram kılmada izlemiş olduğu yoldur ki genelde iki çeşittir. Ya hükmü, başlangıcında erteleyerek kalplerin dine ısınması ve psikolojik olarak kişilerin hükme hazır hâle gelmesi ya da cihadın farz, içki ve kumarın haram kılınmasında olduğu gibi hükümleri tedrici olarak koyup sonunda Allah’ın hükmüne kayıtsız şartsız boyun eğilmesini sağlamaktır. Faizin haram kılınmasında da aynı şey söylenebilir. Nitekim bazı müfessirler faizin haram kılınmasının da

⁵⁸ Abdullah b. Übeyy cariyesine “git, bir şeyler kazan!” diye fuhşa gönderirdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ *ولا تکرهوا فتياتکم علی البغاء* âyetini indirdi. Bk. Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî (Beyrut: Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1405), 5/187.

⁵⁹ et-Tevbe 9/36.

⁶⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, t.y.), 1/455-456.

⁶¹ Mahmud Şeltût bu âyetin tefsirinde mefhûmu’l- muhâlefeye de etraflıca değinmiştir. Bk. Mahmud Şeltût, *Tefsîrül’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Kâhire: Dârü’ş-Şurûk, 2004), 114-124.

tedrici olduğunu ve dört merhalede gerçekleştiğini ifade etmişlerdir.⁶² Bu merhaleleri şöyle sıralayabiliriz:

1- Mekke-i Mükerrerme’de inen “İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz. Allah’ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte zekât veren o kimseler, evet onlar (sevaplarını ve mallarını) kat kat arttıranlardır.”⁶³ âyetidir. Rûm sûresi Mekke’de Hicret’ten birkaç yıl önce inmiştir. Âyet-i Kerîmede henüz zekât farz kılınmazdan önce zekât övülmüş, bununla beraber faiz de zemmedilip yerilmiş ve faizin Allah katında kazandıracağı hiçbir sevabının olmadığı belirtilmiştir.

2- Medine-i Münevvere’de inen “Yahudilerin yaptıkları zulümden, bir de çok kimseyi Allah yolundan çevirmelerinden, menetmelerinden dolayı kendilerine (daha önce) helâl kılınmış bulunan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık. Menedildikleri halde faizi almalarından ve haksız (yollar) ile insanların mallarını yemelerinden dolayı içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık.”⁶⁴ âyetleridir. Bu âyetlerde faizin İsrailoğullarına haram kılındığı ancak onların buna karşın hileyeye başvurarak başka yolla faiz yemeye devam ettikleri belirtilmiştir. Burada âdetâ faizin Müslümanlara da haram kılınabileceğine imada bulunulmuştur.⁶⁵

3- Bu merhalede ise Uhud gazvesi bağlamında hicri 3. yılda inen “Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah’tan sakının ki kurtuluşa eresiniz. Kâfirler için hazırlanmış bulunan ateşten sakının! Allah’a ve Resûl’üne itaat edin ki rahmete kavuşturulasınız.”⁶⁶ âyetidir.

4- Son merhalede ise “Ey iman edenler! Allah’tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut faiz alacaklarınızı terkedin. Şâyet (faiz hakkında söylenenleri) yapmazsanız, Allah ve Resûlü tarafından (faizcilere karşı) açılan savaştan haberiniz olsun. Eğer tevbe edip vazgeçerseniz, sermayeniz sizindir ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz.”⁶⁷ âyetleriyle şerî hüküm

⁶² Muhammed Alî es-Sâbûnî, *Ravâi’u’l-beyân* (y.y.: Müessesetu Menâhilu’-İrfân, 1980), 1/390; Fehd b. Abdurrahman er-Rûmî, *Dirâsât fî ulumî’l-Kur’ân* (y.y.: 2003), 249.

⁶³ er-Rûm 30/39.

⁶⁴ en-Nisâ 4/160-161.

⁶⁵ Bayraktar Bayraklı, *Kur’ân Tefsîri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2008), 5/445.

⁶⁶ Âl-i İmrân 3/130-132.

⁶⁷ el-Bakara 2/278-279.

kesin olarak gelmiştir. İbn Abbâs'ın (ra) dediği gibi bu âyetler Kur'ân'ın son inen âyetlerindedir.

Verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere kat kat faiz yemenin haram kılınması İslam'ın toplumsal kötü âdetleri yasaklayarak toplumu yavaş yavaş yeniden inşa etmede geçirmiş olduğu merhalelerden bir merhaledir.⁶⁸

Mefhûmu'l-muhâlefe konusunda, bu âyete dayanarak faizin azına cevaz verilere karşı el-Ezher Şeyhi Mahmûd Şeltût (öl. 1963) tefsirinde verdiği ve çok hoşuma giden⁶⁹ reddiyesinde "Az Faizin Mübah Olduğuna Dair Âyetten İstidlalin Butlanı" başlığı altında şunları zikretmektedir:

"Bu konuda bizim uyarmamız gereken tehlikeli bir husus kalmıştır ki o da şudur: yenilikçi ve engin düşünce sahibi olarak bilinmek için modern tasarrufları düzeltmeye ve mutlaka bir İslamî fıkıh esasına dayandırmaya çalışan çok meraklı ve hırslı bazı araştırmacılar bankalarda, tasarruf fonlarında, devlet tahvillerinde vb yerlerde meydana gelen faizli muamelelere bir mesnet bulmak için çabılıyor ve bunun için bir çıkar yol arıyorlar. Bazıları "kat kat" âyetini delil getirerek bunun faizin haram kılınmasında bir kaydolduğunu, bu kaydın mutlaka bir faydasının bulunduğunu, aksi halde âyetin böyle bir kaydı zikretmesinin abes olacağını ve Allah Teâlâ'nın abesten münezzeh olduğunu söyleyerek Kur'ân'ın yalnızca fahiş faizi haram kıldığını iddia etmektedirler. Dolayısıyla onlara göre bu kaydın zikredilmesinin faydası âyetin mefhumunu almaktan başka bir şey değildir. O da kat be kat olmayan faizin mübah olmasıdır. Tabii ki bu batıl ve boş bir sözdür. Çünkü Allah Teâlâ "kat kat" sözünü onları yapmış oldukları şeyden dolayı azarlamak ve o çirkin kötü fiillerini ortaya çıkarıp teşhir etmek için zikretmiştir. Nitekim buna benzer aynı üslup "Namuslu yaşamak isterlerse, dünya hayatının geçici

⁶⁸ Faizin haram kılınmasının tedrici olduğuna işaret eden gördüğüm ilk kişi merhum Muhammed Abdullah Dırâz'dır. Faiz ile içkinin haram kılınmasını karşılaştırmalı olarak ele almış ve incelemiştir. Bk. Muhammed Abdullah Dırâz, *er-Ribâ fi nazari'l-kânûni'l-İslâmî* (Beyrut: el-Asru'l-Hadîs, 1987), 21-24; Abdurrazzak Ahmed es-Senhûrî, *Masâdiru'l-hakk fi'l-fıkhi'l-İslâmî* (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâs, 1997), 3/141-142; es-Sâbûnî, *Ravâi'u'l-beyân*, 1/390; er-Rûmî, *Dirâsât fi Ullumî'l-Kur'ân*, 249. Birtakım tefsir külliyyatının bu tedricilikten bahsetmemesi meselenin sahih olmadığını göstermez.

⁶⁹ Reddiyenin beni şaşırtmasının nedeni ise Muhammed Şeltût'un kendi kendine reddiye vermesidir. Zira burada faizin azına dahi cevaz vermezken Posta Tasarruf Fonu faizinin helal olduğunu söyleyenlerden birisi de kendisidir. Allah affetsin!

524 | M. ELNECER & M. AKSOY / Siyak ve Belâğî Üslupların Tefsire Etkisi (Âl-i İmrân 130. Âyet Özelinde)

*menfaatini elde etmek için cariyelerinizi fuhuş yapmaya zorlamayın*⁷⁰ âyetinde de vardır. Âyetten kastedilen şey eğer kızlar namuslu yaşayıp korunmak isterlerse onları fuhşa zorlamanın haram ve yasak olması; yok eğer korunmak istemezlerse fuhşa zorlayıp mecbur bırakmanın mubah olduğu değildir. Bilakis âyetten maksat cahiliye insanının yapmış oldukları şeyin ne kadar kötü ve çirkin olduğunu bildirmek ve bunu teşhir etmektir. Faiz âyetinde de durum aynıdır. Allah Teala onlara karşı sanki: “Sizler faizi kat kat yiyorsunuz ve faiz yemeyi de helal görüyorsunuz. Halbuki bu hususta yasak emri sizlere kesin olarak ulaştı. Artık bunu yapmayın!” demektedir.⁷¹

Yine başka bir yerde “Haramı Mübah Kılmak Allah’a Karşı Çüretlenmektir” başlığı altında şunları ifade etmektedir:

“Sözün özü, modern hayata veya batı koşullarına ayak uydurmak yahut İslam kimliğinden sıyrılmak için Allah’ın haram kıldığını helal kılma veya haram işleyenleri herhangi bir şekilde temize çıkarma adına gösterilen çaba ve gayretler, yapılan her türlü çalışmalar Allah Teâlâ’ya karşı gösterilen bir çürettir. O’na karşı mesnetsiz ve cahilane söz söylemektir. Dinde zayıflık ve itikatta sarsıntıdır.”⁷²

3.3. Fıkhi Hükümün Belirlenmesinde Siyakın Rolü

Yukarıda zikredilenlere binaen faizin fıkhi durumu da ortaya çıkmaktadır. Tefsir ulemasının genel görüşüne göre -ki içlerinde fukaha da bulunmaktadır- bu âyet faizi cüzî olarak, yalnızca bir çeşidini haram kılmıştır, o da katlanan faizdir. Katlanan faiz dışındaki faiz çeşitleri hakkında azında veya çoğunda haram veya helal olduğuna götürecek kesin bir nas bulunmamaktadır. Tabii ki bu görüş âyetteki “kat kat” kaydının genelleyici değil de müessis/belirleyici olarak kabul edildiğindedir. Bu durumda katlanan faiz toplumsal bir vakıa iken sonrasında Bakara’daki âyetin inmesiyle zamanı geçmiş ve bitmiştir. Tekrar geriye dönmek de mümkün değildir. Dolayısıyla şu zamanda yatırım veya finansman yahut beklemeye karşılık ödül adı altında az miktarda faizin helal olduğunu söyleyenler⁷³ aynen namaz vakitleri

⁷⁰ en-Nûr 24/33.

⁷¹ Bazı kısaltmalarla bk. Şeltût, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-Kerîm*, 1/123.

⁷² Şeltût, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-Kerîm*, 120-124. Ancak Şeltût’un az faiz hakkındaki fetvası buradaki yazdıklarına ters düşmektedir.

⁷³ Cumhuriyetin icmasına muhalif olarak, tasarruf fonlarının ve üretim kredilerinin faizlerinin caiz olduğuna dair fetva verenlerden birisi de eski el-Ezher Şeyhi Muhammed Seyyid Tantâvî’dir (öl. 2010). Ancak Ezher Şeyhi olmadan önce verdiği fetva ise bu faizlerin yasak olduğu yönündedir. Bk. Muhammed Seyyid Tantâvî,

dışında içki içmenin caiz olduğunu veya “sarhoş iken namaza yaklaşmayınız!”⁷⁴ âyetine dayanarak içtiğinde sarhoş olmayanların içmesinin caiz olduğunu söyleyen gibidir. Eğer “ed’âf/katlanan” kaydı genelleme için kullanılmışsa yani hafzedilmesi veya zikredilmesinin şeri hükme bir etkisi olmuyorsa bu durumda fukahânın da belirttiği gibi mefhûmu’l-muhâlefe ile amel edilmez.

Eğer mefhûmu’l-muhâlefeye dayanarak âyetteki kaydın genelleyici değil, belirleyici olduğu ve faizin haram kılınmasında tedriciliğin bulunmadığı iddia edilirse veya haram kılınan faizin, katlanan faiz olduğu; az faizin ise haram kılınmadığı ve Bakara sûresinde bulunan faiz âyetinin mutlak olup Âl-i İmrân sûresindeki âyetin bu mutlaklığı takyit ettiği iddia edilirse bu iddialara üç yönden cevap verilebilir.

1- Verilen hükme delil olarak sunulan şey mefhûmu’l-muhâlefeye dayanmaktadır. Ancak onu delil olarak görenler dahi eğer mefhûmu’l-muhâlefeye muarız başka bir delil varsa mefhûmu’l-muhâlefe ile amel edilmez demektedir. Mefhûmu’l-muhâlefeyi delil olarak kabul etmeyenlere göre ise ki bunlar da Hanefilerdir, verilen hükmün delilsiz ve mesnetsiz olduğu görüşündedirler.⁷⁵

2- Mefhûmu’l-muhâlefeyi kabul eden Şâfiîler, onun bir delil olarak kabul edilebilmesi için bazı şartlar koşmuşlardır. Bunlar, mefhûmu’l-muhâlefeye ters başka bir delilin bulunmaması ve zikredilen kaydın genelleyici olmamasıdır.⁷⁶ Bu iki şarta göre, “katlanan faiz dışındaki faizleri yemek caizdir” hükmü geçersiz kalmaktadır. Çünkü Câhiliye faizinin kârları kat kat artarak katlanmıştır ayrıca kaydın zikredildiği bu âyete muarız kat’î âyet vardır ki o da Bakara sûresindeki faiz âyetidir.

Faiz/ربا kelimesi üç sûrede de elif-lam takısıyla zikredilmiştir. Bunlar: Nisâ’da وَأَخَذِهِمُ الرِّبَا “faiz aldıklarından dolayı...”⁷⁷, Âl-i İmrân’da ربا

Muâmelâti’l-bunûk ve ahkâmuhâ’ş-şer’iyye (Kâhire: Dâr Nehda, 1997), 47-50. Tantâvî ve aynı görüşü paylaşanların verdikleri fetvalara dair reddiye için bk. Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ Ebû Zehre, *Buhûs fi’r-ribâ* (Kâhire: Dârü’l-Fikri’l-Arabî, 1986), 33-36.

⁷⁴ en-Nisâ 4/43.

⁷⁵ Muhammed Ebû Zehre, *Usûlü’l-fikh* (Kâhire: Dârü’l-Fikri’l-Arabî, 1958), 148-149; Abdülvahhâb Hallâf, *İlmü usûli’l-fikhi ve hulâsatü târihi’t-teşri’l-İslâmî* (Kâhire: Dârü’l-Fikri’l-Arabî, 1996), 149.

⁷⁶ Ebû Zehre, *Usûlü’l-fikh*, 149-150; Hallâf, *İlmü usûli’l-fikh*, 149.

⁷⁷ en-Nisâ 4/161.

İmrân 130. Âyet Özelinde)

تَأْكُلُوا الرِّبَا “Faiz yemeyiniz.”⁷⁸ ve Bakara وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا “Faizden olanları geri bırakınız.”⁷⁹ sûrelerindedir. Bu da faizin gerek luğavî gerekse şerî olsun, umum olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sözü, Allah Teâlâ’nın muradını beyan etmesi açısından hükmün ta kendisidir. Çünkü faiz âyetlerinin asıl beyan sahibi Allah Teâlâ’dır. Bu beyanın tercümesi kabilinden açıklama ise hadîs-i şeriflerde Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından “*eyvah!, İşte o faizin ta kendisidir.*” ve yine amcası Abbâs’ın faizi hakkında “*onun her türlü sü mevzudur, ayaklarımın altındadır.*” şeklinde dile getirilmiştir. Hadîs-i şerifteki “*onun her türlü sü*” pekiştirmesi, özellikle ما/مâ ismi mevzulunun seçilmesindeki faizin azını da çoğunu da kapsayan umum ve müphemlik ifade delaletini tekit etmektedir.⁸⁰ Yine buna benzer, Hz. Üsâme b. Zeyd’in (ra) “*Gecikme faizinden başka faiz yoktur.*”⁸¹ hadisinde akla gelebilecek şüphe için de aynı cevap verilir. Ayrıca gecikme faizi dışındaki faizlerin haram kılındığına dair birçok delil mevcuttur. Onlardan bazıları şunlardır:

“*Altını altına, gümüşü de gümüşe ağırlıkları aynı, misli misline ve eşit olmadıkları müddetçe satmayın!*”⁸² hadîs-i şerifidir ki fazlalığın haram olduğuna dair nas sarihdir. Aynı şekilde mütemâsil iki şeyin verisiye olarak satılması da aynıdır.

3- Katlanarak artan faiz dışındaki faizlere caiz diyenlerden önce, muteber İslam alimlerinden hiçbiri buna caiz dememiştir. Bilakis caiz olmadığına dair icma oluşmuştur. İbn Kudâme (öl. 620/1223) *el-Muğnî* isimli eserinde

“Verisiye veren eğer, borçluya fazlalık veya hediye şart koşar ve bu fazlalık şartıyla verisiye verirse bu anlaşma neticesinde alınan fazlalığın faiz olduğuna dair icma

⁷⁸ Âl-i İmrân 3/130.

⁷⁹ el-Bakara 2/278.

⁸⁰ Daha geniş bilgi için bk. Yûsuf el-Kardâvî, *Fevâidü'l-bunûk hiye'r-ribâ'l-muharram* (Kâhire: Dârü's-Sahve, 1994), 55.

⁸¹ Buhârî ve Müslim’in ittifak ettiği hadîs-i şeriflerdendir. Lafzı Buhârî’ye ait olup Hz. Ebû Saîdî'l-Hudrî’den rivâyet edilmiştir. Bk. Buhârî, “Bey’u’d-Dînâr bi’d-Dînâr Nesâe” 79 (No. 2178-2179); Müslim, “Yenilen Şeylerin Misli Misline satımı”, 1596.

⁸² Buhârî ve Müslim’in ittifak ettiği hadîs-i şeriflerdendir. Lafzı Müslim’e ait olup Hz. Ebû Saîdî'l-Hudrî’den rivâyet edilmiştir. Bk. Buhârî, “Bey’u'l-Fidda bi'l-Fidda”, 78 (No. 2177); Müslim, “Buyû”, 1584.

vardır. Şart koşulan fazlalık ister miktarda isterse malın sıfatında olsun fark etmez” demiştir.⁸³

Kurtubî’de (öl. 656/1258) “Müslümanlar Peygamberlerinden naklen veresiyede şart koşulan fazlalığın –İbn Mesud’un dediği gibi- velev ki bir tutam ot veya bir habbe olsun faiz olduğuna icma etmişlerdir.”⁸⁴ demektedir.

Makaleyi sonuçlandırmadan önce şu iki hususa mutlaka değinmek gerekir.

1- Posta tasarruf fonu faizi vb. mevduat faizlerine cevaz veren şeyh Abdulvahhâb Hallâf (öl. 1959), Mahmûd Şeltût (ö. 1963), Seyyid Tantâvî gibi icmâya muhalif olarak banka faizlerinin caiz olduğu görüşünü savunan muasır ulemanın şüphelerine ve bu konuda verdikleri fetvalara karşı başta eski el-Ezher Şeyhi Abdurrahman Tâc (öl. 1975), Muhammed Ebû Zehre (öl. 1974), Muhammed Ali en-Neccâr ve yine eski Ezher Şeyhi Câdulhak Ali Câdulhak (öl. 1996) olmak üzere birçok âlim reddiye vermişlerdir. Ayrıca 1960 yılında Halep müftüsü şeyh Muhammed Es’ad ‘Acebî başkanlığında şey Muhammed en-Nebhân, şeyh Muhammed es-Selkînî ve daha başka seçkin Halep ulemalarından oluşan bir heyet o zamanın Ezher Şeyhine -ki o vakitler Ezher Şeyhi Mahmûd Şeltût idi- bir belge sunmuşlardır. Sunulan belge, Muhammed Şeltût ve aynı görüşte olan başka ulemanın faizin caiz olduğu görüşlerini reddetmekte ve faizin her çeşidinin haram olduğu görüşünü savunan Muhammed Ebû Zehre’yi teyid etmektedir.⁸⁵ Bunun yanı sıra 1385 Muharrem/1965 Mayıs tarihinde Kahire’de düzenlenen ve otuz beş ülkenin temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşen II. İslam Araştırmaları Akademisi’nin aldığı kararda her türlü kredi faizinin tefecilik olduğu vurgulanmış ve faizin azının da çoğunun da yasaklanan haram faiz olduğuna hükmedilmiştir. Aynı şekilde faizli varlık hesapları ve fon hesapları ile faiz karşılığı verilen her türlü kredi işlemlerinin tefecilik olduğuna ve dolayısıyla haram olduğuna hükmedilmiştir. Yine, 1406 Rabî’ Sâni/1985 Aralık

⁸³ Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim İbnü’l-Münzir en-Nisâbûrî. *el-İcmâ’*, thk. Ebû Hammâd Sağîr Ahmed b. Muhammed Hanîf (‘Acmân: Mektebetü’l-Furkân, 1999), 136.

⁸⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 3/241.

⁸⁵ İbrahim Abdullah es-Selkînî, *Âlu Selkînî fi Haleb* (Diyârbekr: Mektebetü Seydâ, 2021), 133.

İmrân 130. Âyet Özelinde)

tarihinde Cidde’de düzenlenen İslâm İş birliği Teşkilatına bağlı İslâm Fıkıh Akademisi’nin faizli bankacılık işlemlerinin hükmüne ilişkin aldığı kararda; “Vadesi dolduğu hâlde borçlunun borcunu ödeyememesinden dolayı borcun ertelenmesine karşı borç üzerindeki her artış veya faiz ile kredinin başlangıcından bu yana olan artış veya faiz, şeriatın haram kıldığı faizdir.” diye ifade edilmiştir.⁸⁶

Faizin her türüsünün yasaklandığına dair söylenen her şey fakirlerin günlük ihtiyaçlarını karşılama noktasında sömürdükleri için tüketici kredilerini haram kabul edip her iki tarafın yararına gözüken ve herhangi bir ihtiyaca binaen olmayan yatırım ve üretim kredilerini mübah gören şeyh Ma’rûf ed-Devâlîbî ve aynı görüşü paylaşanlar için de söylenebilir. Tabii ki tüm bunlar için Abbâs b. Abdulmuttalib’in zorda kalmış, sıkışmış tüccarlara faizli borç vermesi örneği cevap olarak yeterlidir.⁸⁷

Faizi çeşitlere ayırıp bazısına haram bazısına helal diyenlere karşı son olarak şunu söyleyebiliriz; faiz Yahudi ve Hıristiyan gibi gayri müslimlerce dahi iğrenç ve berbat bir şeydir.⁸⁸ Fakir ülkelerin karşı karşıya kaldıkları sorun ve sıkıntılar zengin ülkelerin basit faizler sayesinde borçlu ülkelerin siyasetini siyasi, ekonomik, sosyal, eğitim ve daha birçok alanda kontrol etmesini kolaylaştırmıştır. Faiz çeşitlerinin farklı isimlerle isimlendirilmesi tefeciliğin yani faizin gerçekliğini değiştirmez.⁸⁹

2- Âl-i İmrân sûresindeki faiz âyeti ile Bakara sûresindeki faiz âyeti çerçevesinde hitap, iman edenlere çağrıda bulunarak başlamıştır. İslam ekonomisinin kalkınması ancak İslam erkanları ve prensipleri ilkeleri doğrultusunda olacaktır. İslam’ın borca bakışı ahlaki bir yardımlaşmadan ibaret olup “*Kul kardeşine yardım ettiği müddetçe Allah da kulunun yardımcısıdır*” ilkesine dayanmaktadır. Buna karşın genelde bir gayri müslimin veya onlara benzemeye çalışan Müslümanlara göre ise borç, maddi menfaat ve şahsi çıkar açısından değerlendirilen bir

⁸⁶ Bk. Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhû* (Dimaşk: Dârü'l-Fıkr, t.y.), 7/5089-5090.

⁸⁷ Daha fazla bilgi için bk. Senhûrî, *Masâdiru'l-hakk fi'l-fıkhi'l-islâmî*, 3/163-171; Ebû Zehre, *Buhûs fi'r-ribâ*, 23-32; Yûsuf el-Kardâvî, *Fevâidü'l-bunûk hiye'r-ribâ'l-muharram* (Kâhire: Dârü's-Sahve, 1994), 69-75.

⁸⁸ Ebû Zehre, *Tahrîmu'r-ribâ*, 21-23.

⁸⁹ Senhûrî, *Masâdiru'l-hakk fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, 3/169.

meseledir. Öyleyse dünyada tefeciliğin öncülerinin geçmişte ve günümüzde Yahudiler olduğuna, realitenin en iyi şahit ve Kur'ân-ı Kerîm'in de "(Yahudilerin) Menedildikleri hâlde faizi almalarından ve haksız (yollar) ile insanların mallarını yemelerinden dolayı içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık."⁹⁰ âyetleriyle daha önceden bu hususu açıkça ifade ettiğine şaşmamak gerekir.

Sonuç

Araştırma neticesinde gecikme faizinin her iki çeşidiyle beraber câhiliye faiz çeşitlerinin en meşhurlarından olduğu ortaya çıkmıştır. Fazlalık faizinin de câhiliye faiz çeşitlerinden olduğu ama gecikme faizi kadar meşhur olmadığından sahabelerce hükmü bilinmemiş ve Hz. Peygamber (s.a.v.) fiili ve "eyyoh! İşte o, faizin ta kendisidir. Sakın yapma!" diyerek sözlü olarak onun da faiz olduğunu beyan etmiştir. Dolayısıyla ribâ/faiz kelimesi luğavî ve şerî yönden hem gecikme hem fazlalık faiz çeşitlerinin tamamını kapsamaktadır. Hüküm, luğavî olarak yalnızca gecikme faizi için geçerlidir görüşüne ise "hüküm şeriatın koyduğudur; dilin belirlediği değildir" diye cevap verilir. Âyetteki "أَضَاعًا مُضَاعَةً: kat kat artan" kaydına gelince iç ve dış bağlamdan açıkça ortaya çıkmaktadır ki bu kayıt ister genelleyci ister belirleyici olsun İslam alimleri arasında bu konuda hakiki bir ihtilaf bulunmamakta ve hepsi de sonuçta faizin azının da çoğunun da haram olduğunda hemfikirdirler. Ayrıca âyette belâğî bir işaret de zikredilen bu kaydın anaparadan değil de faizden hâl olduğunu göstermektedir. Faiz olan fazlalık haramdır. Bununla da âyetin mefhumu gereğince bugünkü banka faizleri de harama dâhil olmaktadır. Yine -siyakın etkisinin delaleti ile- araştırma neticesinde vardığımız sonuçlardan bir diğeri ise bu günkü banka faizlerinin câhiliye faizlerinden çok daha kötü olduğu gerçeğidir ki faizi borcun vadesi dolmaksızın peşinen almaktadır. Câhiliye Araçları ise bu konuda daha merhametli ve daha az zararlı gözükmektedir. Makalede kredi faizlerinin haram olduğunun vahyin her iki çeşidi Kur'ân ve Sünnet ile ayrıca icma ve kıyasla da sabit olduğu zikredilmiş ve bunun inkârının dinin açık bir emrini inkâr etmek olduğu beyan edilerek araştırmaya son verilmiştir.

⁹⁰ en-Nisâ 4/160-161.

Kaynakça

- Bardakoğlu, Ali vd. *İlmihal İslâm ve Toplum*. 2 Cilt. Ankara: TDV Yayınları, 17. Basım, 2010.
- Bayraklı, Bayraktar. *Kur'ân Tefsîri*. 21 Cilt. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 3. Basım, 2008.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*. 6 Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, t.y.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Mustafa Dibel-Buğâ. 6 Cilt. Beyrut: Dâr İbn Kesîr, 3. Basım, 1407.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfu'l-kimâ' 'an metni'l-iknâ'*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1405.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh*. thk. Ahmed Abdulğafur Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm Li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1987.
- Dırâz, Muhammed Abdullah. *er-Ribâ fi nazari'l-kânûni'l-İslâmî*. Beyrut: el-Asru'l-Hadîs, 1987.
- Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî. *Sünen Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye- t.y.
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ. *Buḥûs fi'r-ribâ*. Kâhire: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, 1986.
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ. *Tahrîmu'r-ribâ tanzim iktisâdî*. Cidde: ed-Dârü's-Su'ûdiyye Li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2. Basım, 1985.
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ. *Usûlü'l-fikh*. Kâhire: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, 1958.
- Ebû Zeyd, Muhammed. "et-Tercîh beyne delâleti's-siyâk ve sebebi'n-nuzûl". *Mecelle Câmiatu Dimaşk*. Dimaşk: 3-4/15 (2012), 11-49.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî. *Tehzîbü'l-luga*. thk. Abdusselam Hârûn. y.y. el-Müessesetu'l-Mısriyyeti'l-Âmme, 1964.
- Hallâf, Abdülvahhâb. *İlmü usûli'l-fikhi ve hulâsatü târîhi't-teşrîi'l-İslâmî*. Kâhire: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, 1996.
- İbn Âşur, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dârü Sahnûn, 1993.

- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib. *el-Muharrarü'l-vecîz*. thk. Abdusselam Abduşşafi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Fâris er-Râzî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed. *Mu'cemü mekâyîsi'l-luga*. thk. Abdusselam Hârûn. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1979.
- İbn Hacer el-Askalânî Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *el-Ucâb fî beyâni'l-esbâb*. thk. Abdulkhakim Muhammed el-Enîs. y.y. Dâr İbni'l-Cevzî t.y.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh. *Muğnî'l-lebîb an kütübî'l-e'ârîb*. thk. Mâzin el-Mübârek. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 6. Basım, 1985.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. Dâr Tayyibe, 2. Basım, 1999.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâr Sâdır, 3. Basım, 1414.
- İbn Yâiş el-Esedî, Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yâiş b. Alî b. Yâiş b. Muhammed el-Halebî. *Şerhu'l-Mufassal*. Ed. İmîl Bedî' Yâ'kûb. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Muntazam fî târîhi'l-ümem ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Atâ-Mustafa Atâ. 19 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim en-Nîsâbürrî. *el-İcmâ'*. thk. Ebû Hammâd Sağîr Ahmed b. Muhammed Hanîf. 'Acmân: Mektebetü'l-Furkân, 2. Basım, 1999.
- İsfahânî, Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed el-Kureşî. *Garîbü'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Ed-Dâvudî. Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1412.
- Kardâvî, Yûsuf. *Fevâidü'l-bunûk hiye'r-ribâ'l-muharram*. Kâhire: Dârü's-Sahve, 1994.
- Kur'ân Yolu Meâli*. çev. Karaman, Hayrettin vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2015.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî. 10 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye, 2. Basım, 1964.

- 532 | M. ELNECER & M. AKSOY / Siyak ve Belâğî Üslupların Tefsire Etkisi (Âl-i İmrân 130. Âyet Özelinde)
- Lekânî, Ebû İshâk Abdusselâm Bürhânüddîn İbrâhîm b. İbrâhîm b. Hasen. *İthâfu'l-mürîd bi-cevherati't-tevhîd*. Kâhire: Matbatu's-Sa'âde, 2. Basım, 1955.
- Murâdî, Hasan b. Kâsım el-Mısırî'l-Mâlikî. *el-Cinâ'd-dânîfi hurûfi'l-meânî*. thk. Fahrüddîn Kabâve-Muhammed Nedîm Fâdıl. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.
- Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. 5 Cilt. Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.
- Râzî, Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdulkadir. *Muhtâru's-sihâh*. thk. Muhammed Hâtır. Beyrut: y.y., 1995.
- Rûmî, Fehd b. Abdurrahman. *Dirâsât fi ulumî'l-Kur'ân*. y.y., 12. Basım, 2003.
- Sâbûnî, Muhammed Alî. *Ravâi'u'l-beyân*. 2 Cilt. Müessesetu Menâhilü'l-İrfân, 3. Basım, 1980.
- Selkînî, İbrahim Abdullah. *Âl-ü Selkînî fi Haleb*. Diyârbekr: Mektebetü seydâ, 2021.
- Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yûsuf b. Abdiddâim. *ed-Dürrü'l-masûn fi ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. thk. Ahmed Muhammed El-Harrât. 11 Cilt. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, t.y.
- Senhûrî, Abdurrazzak Ahmed. *Masâdiru'l-hakk fi'l-fıkhi'l-İslâmî*. 6 Cilt. Beyrut: Dâr İhyâü't-Türâs, 1997.
- Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. thk. Abdusselam Muhammed Harun. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ceyl, t.y.
- Süyûtî Celâlüddîn. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Kâhire: el-Hey'etu'l-Mısriyye'l-Âmme li'l-Kitâb, 1974.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Tefsîrû'ş-Şa'râvî*. 24 Cilt. Kâhire: Metâbî' Ahbâri'l-Yevm, t.y.
- Şeltût, Mahmûd. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kâhire: Dârü'ş-Şürûk, 12. Basım, 2004.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. 6 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 1413.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmi'u'l-beyân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 6 Cilt. Müessesetu'r-Risâle, 1420.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Târihu't-Taberî*. 11 Cilt. Beyrut: Dârü't-Türâs, 2. Basım, 1387.

- Tantâvî, Muhammed Seyyid. *Müâmelâtü'l-bünûk ve ahkâmühâ's-şer'iyye*.
Kâhire: Dâr Nehda, 1997.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf*. 4 Cilt. Beyrut:
Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî, 1407.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer. *Esâsü'l-belâga*. thk.
Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-
İlmiyye, 1998.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. *el-
Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim. 4
Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1391.
- Zühaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühû*. 10 Cilt. Dımaşk: Dârü'l-
Fıkr, 12. Basım, t.y.